

بررسی وضعیت فقر در خانوارهای شهری ایران طی پنج برنامه توسعه اقتصادی ایران: ۱۳۹۴-۱۳۶۸

محمد مولایی^۱
زهرة رحیمی راد^۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۱۰/۶

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۶/۵

چکیده

در دهه های اخیر، کاهش فقر و افزایش سطح رفاه خانوارها، به یکی از مباحث مهم توسعه اقتصادی کشورها تبدیل شده است، به طوری که فقرزدایی و بهبود سطح رفاه افراد در جامعه، شرط لازم برای رشد اقتصادی محسوب می شود. البته، برنامه های مبارزه با فقر همان اندازه که به کارآیی سیاستگذاری و نحوه اجرای آن نیاز دارد، به شناخت ابعاد مختلف پدیده فقر و دلایل و پیامدهای آن نیز نیاز دارد. بنابراین، بررسی و آگاهی از وضعیت فقر در هر جامعه ای، اولین گام در مسیر برنامه ریزی برای مبارزه با فقر و محرومیت است. در این راستا، با استفاده از داده های هزینه و درآمد خانوارهای شهری که توسط مرکز آمار ایران همه ساله منتشر می شود، ابتدا خط فقر را طی سال های ۱۳۹۴-۱۳۶۸ که پنج برنامه توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور به اجرا درآمده است، با استفاده از هشت گروه کالایی، به روش سیستم مخارج خطی (LES) و با استفاده از نظریه حداقل عادات نسبی (HLES) محاسبه شده، سپس با استفاده از شاخص های سنجش فقر، شدت فقر در مناطق شهری، مورد مطالعه قرار می گیرد. نتایج تحقیق حاکی از آن است که طی سال های مورد مطالعه، گرچه خط فقر در خانوارهای شهری ایران طی پنج برنامه توسعه اقتصادی- اجتماعی کشور دارای روند صعودی بوده است، لیکن شدت و گستردگی فقر در شهرها روند نزولی داشته است. بر اساس نتایج به دست آمده در این تحقیق، حداقل معاش در سال ۱۳۶۸ - سال اول برنامه اول - ۸۰۲۹۶۳۸۷ ریال (به قیمت واقعی سال ۱۳۹۰) بوده است که در سال ۱۳۹۴ - آخرین سال برنامه پنجم - به ۹۶۷۷۵۷۴ رسیده، یعنی طی ۵ برنامه توسعه اقتصادی، دارای رشد متوسط ۰/۷ درصد بوده، لیکن شدت و گستردگی فقر طی ۵ برنامه توسعه اقتصادی، دارای روند نزولی، و در سال ۱۳۹۴ شاخص های میانگین نسبت سرشمار، شکاف فقر و FGT به ترتیب، ۳۱/۰۸، ۱۰/۹ و ۴/۳ بوده که کمترین مقدار طی سال های مورد مطالعه است و مؤید بهبود نسبی معیشتی خانوارهای شهری می باشد.

واژگان کلیدی: خط فقر، شاخص های فقر، عملکرد دولت، خانوارهای شهری

طبقه بندی JEL: I32, D1, C33

۱. استادیار دانشکده اقتصاد و علوم اجتماعی دانشگاه بوعلی سینا (همدان) (نویسنده مسئول) mowlaei.mohammad@gmail.com

rahimirad@gmail.com

۲. کارشناسی ارشد از دانشکده اقتصاد و علوم اجتماعی دانشگاه بوعلی سینا

۱. مقدمه

فقرزدایی به معنی صحیح کلمه، مستلزم اتخاذ سیاست‌هایی است که اولاً، چرخ‌های اقتصادی کشور را با سرعت به کار اندازد و موانع نهادی و ساختاری انباشت سرمایه و رشد سریع اقتصادی را از میان بردارد. از سوی دیگر، مستلزم طراحی پروژه‌های خاص برای گسترش عدالت اجتماعی است. این فرایند در گرو مشارکت بیشتر مردم در سرنوشت خویش و نوسازی بنیادین نهاد دولت و خارج کردن آن از وضعیت تسخیر شده توسط منافع گروه‌های ذی نفوذ به وضعیت یک دولت توسعه‌گرا، آزادی خواه و عدالت محور است. اولین گام در جهت فقر زدایی و کاهش نابرابری‌ها در جامعه، شناسایی و سنجش میزان فقر و نحوه توزیع درآمد در جامعه می‌باشد.

یکی از اهداف مهم دولت، پس از انقلاب با توجه به اصول ۳۱، ۲۹ و ۴۲ قانون اساسی، برقراری عدالت اقتصادی و اجتماعی و مقابله با فقر و محرومیت در جامعه بود. این موضوع در برنامه‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به طرق مختلف لحاظ گردیده است:

در قانون اول برنامه توسعه اقتصادی، تأمین حداقل نیازهای اساسی عامه مردم، تأمین آموزش‌های عمومی، بهداشتی و درمانی با تأکید بر مناطق محروم شهرها و روستاهای کشور مطرح شده، و در تبصره ۹۵ قانون برنامه دوم توسعه اقتصادی، ایجاد فرصت‌های شغلی ارزان قیمت و کاهش نرخ بیکاری برای مقابله با فقر طرح گردیده، در ماده ۳۶ قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، گسترش نظام تأمین اجتماعی و تحت پوشش قراردادن افراد فقیر و نیازمند توسط کمیته امداد امام خمینی مورد توجه قرار گرفته است.

برای انسجام بیشتر در امور تأمین اجتماعی، وزارتخانه رفاه و تأمین اجتماعی در سال ۱۳۸۳ تأسیس شد. در ماده ۹۵ قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، توجه ویژه‌ای به کاهش فقر و محرومیت و توانمندسازی فقرا از طریق گسترش تأمین اجتماعی و یارانه پرداختی به آنها شده است. در این قانون، تعیین خط فقر و ساماندهی نظام خدمات و حمایت‌های اجتماعی برای تحت پوشش قرار گرفتن جمعیت زیر فقر مطلق و افزایش قدرت خرید سه دهک پایین درآمدی خانوارهای شهری و روستایی، و همچنین ایجاد اشتغال، گسترش خدمات بهداشتی، درمانی و توانبخشی رایگان و تأمین مسکن ارزان قیمت و افزایش پوشش بیمه اجتماعی برای فقر زدایی در جامعه در نظر گرفته شد. در ماده ۲۷ قانون برنامه پنجم نیز تأکید بر گسترش نظام جامع تأمین اجتماعی و بیمه درمانی و حمایت از گروه‌های نیازمند مد نظر قرار گرفت و برای سامان دهی بیشتر در امور کار و اشتغال، در ۲۱ تیر ۱۳۹۰، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی به وجود آمد (سازمان مدیریت و برنامه ریزی، ۱۳۸۶-۱۳۹۲).

اقدامات دولت در سال‌های گذشته، تا حدودی توانسته است در کاهش شدت فقر در جامعه مؤثر باشد. لیکن عملکرد دولت برای مقابله با فقر چندان چشمگیر و فراگیر در جامعه نمی‌باشد و نیاز به برنامه ریزی دقیق‌تر و تلاش بیشتری می‌باشد.

متأسفانه آمار رسمی و مستندی از میزان حداقل معیشت و خط فقر در ایران وجود ندارد. مراکز تحقیقاتی و پژوهشگران بر اساس روش‌های مختلف محاسباتی خود، آمار متفاوتی را ارائه می‌کنند. به عنوان مثال، بر اساس آمار مرکز آمار ایران، بیشترین مقدار ضریب جینی در جوامع شهری ایران، طی ۴۰ سال گذشته، در سال ۱۳۸۵، معادل ۰/۳۹ و کمترین آن در سال ۱۳۹۲، به میزان ۰/۳۲ بوده است. این آمار نشان می‌دهد که شکاف طبقاتی و توزیع نابرابری درآمد در جوامع شهری رو به کاهش بوده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۲).

مرکز پژوهش‌های مجلس، خط فقر را دو میلیون و ۳۰۰ هزار تومان اعلان کرده است، یعنی خانوارهایی که درآمد کمتر از آن مبلغ دارند، زیر خط فقرند (www.tasnimnews.com). وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، حداقل دستمزد کارگران را در سال ۱۳۹۶، مبلغ ۹۲۹۹۳۱ تومان اعلان کرده است (www.mehrnews.com). با توجه به اختلاف نظری که بین محققان درباره میزان خط فقر و حداقل معیشت در جوامع شهری و روستایی ایران وجود دارد، ضرورت انجام این تحقیق که در آن خط فقر بر اساس سیستم مخارج خطی و با استفاده از نظریه عادات نسبی که دارای پشتوانه نظری قوی می‌باشد، احساس می‌شود. همچنین با استفاده از شاخص‌های سنجش فقر، روند فقر طی سال‌های مورد مطالعه در خانوارهای شهری مشخص خواهد شد و بر اساس آن، می‌توان نتیجه گرفت که آیا وضعیت فقر در جوامع شهری طی سال‌های پنج‌برنامه توسعه اقتصادی و اجتماعی کشور بهبود یافته است یا خیر؟

سازماندهی مقاله به شرح زیر است: پس از مقدمه در بخش دوم، ادبیات تحقیق؛ در بخش سوم، روش تحقیق؛ در بخش چهارم، نتایج و بحث؛ و در بخش پنجم، نتیجه‌گیری و پیشنهادات ارائه می‌گردد.

۲. ادبیات تحقیق

در این بخش از مقاله، ابتدا تعاریف فقر و شاخص‌های مورد استفاده آن مورد مطالعه قرار می‌گیرد. سپس پیشینه تحقیق و در انتها چارچوب نظری تحقیق ارائه می‌گردد.

۲-۱. مروری بر تعاریف و شاخص های فقر

در مطالعات اقتصادی برای مشخص کردن فقرا از غیر فقرا، از مفهومی به نام خط فقر استفاده می شود و برای اندازه گیری خط فقر، از معیارهای فقر مطلق و نسبی استفاده می گردد (Simler & Arndt, 2006). فقر مطلق^۱ (یا معیشتی^۲)، شرایطی است که در آن، خانوارها از دستیابی به حداقل نیازهای اساسی زندگی مانند غذا، پوشاک و مسکن محروم باشند. در تعریفی دیگر، فقر مطلق، عدم توانایی خانوار در تأمین حداقل ۲۲۰۰ کیلو کالری انرژی سرانه در روز و عدم تأمین حداقل پوشاک، سرپناه و بهداشت و درمان مورد نیاز می باشد.

فقر نسبی^۳، عدم دستیابی به سطح معمولی و متعارف امکانات زندگی در جامعه است و کسانی که از سطح متعارف جامعه پایین تر باشند، دچار فقر نسبی هستند. این سطح متعارف به صورت میانگین یا میانه مخارج مصرفی است.

خط فقر^۴، حد فاصل گروه های جامعه به لحاظ برخورداری یا عدم برخورداری از حداقل معیارهای اساسی است. بنابر مطالعه ای توسط بانک جهانی، متوسط خط فقر در جهان ۲ دلار در روز برای هر نفر است. البته این در کشورهای مختلف جهان متفاوت می باشد، مثلاً در چین خط فقر در حدود یک دلار است (بانک جهانی، ۲۰۰۵).

شکاف فقر^۵، شاخصی برای اندازه گیری شدت یا عمق فقر است و به لحاظ مفهومی، مترادف با "انحراف درآمد افراد فقیر از خط فقر" تلقی می شود.

برای درک بهتر اندازه فقر در هر جامعه از شاخص های اقتصادی فقر استفاده می شود. برخی از شاخص های متداول فقر به شرح زیر است:

۱- شاخص نسبت سرشمار^۶: این شاخص به صورت نسبت تعداد افراد فقیر به کل تعداد افراد جامعه تعریف می شود و در صد افراد فقیر در جامعه را نشان می دهد.

$$H = \frac{q}{n} \times 100$$

که در آن، q - تعداد افراد فقیر و n - تعداد کل افراد جامعه است.

این شاخص بین صفر (حالتی که هیچ فقیری در جامعه وجود ندارد) و یک (حالتی که کلیه افراد جامعه کمتر از درآمد متناظر با خط فقر برخوردار باشند) تغییر می کند.

1. Absolute Poverty
2. Subsistence Poverty
3. Relative Poverty
4. Poverty Line
5. Poverty Gap
6. Head-Count Ratio Index

۳. شاخص شکاف فقر^۱

این شاخص بر فاصله کلی فقرا نسبت به خط فقر دلالت دارد و نشان دهنده عمق فقر است. به عبارت دیگر، این شاخص میانگین شکاف فقر در جامعه است که در آن، شکاف فقر برای افراد غیر فقیر صفر محسوب می‌گردد. شاخص شکاف فقر بیان گر مقدار درآمد لازم برای انتقال فقرا به بالای خط فقر است.

$$P_{gap} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^q \frac{(z - x_i)}{z}$$

که در آن، n تعداد افراد جامعه، q تعداد افراد فقیر، z خط فقر و x_i درآمد-آمین فرد فقیر در جامعه است.

این شاخص، ارائه دهنده وسعت فقر است. اگر در دو جامعه مختلف، شاخص فقر نسبت سرشمار یکسان باشد، بر اساس این شاخص، فقر در جامعه ای بیشتر است که دارای تعداد اعضای بیشتری است که از خط فقر فاصله زیاد تری دارند.

۱- شاخص فوستر، گریر و توربک (FGT)^۲، با استفاده از این شاخص، می‌توان نسبت افراد فقیر و شدت عمق فقر در جامعه را مورد مطالعه قرار داد.

$$FGT_{\alpha} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^q \frac{(z - x_i)^{\alpha}}{z^{\alpha}}$$

در این شاخص، فقر اساساً به عنوان تابعی از نسبت شکاف فقر تلقی شده که در آن $\alpha \geq 0$ و میزان تنقّر و گریز از فقر در جامعه را نشان می‌دهد. هرچه مقدار α بیشتر باشد، به این معنی است که جامعه از فقر گریزان تر بوده و باید به فقیر ترین افراد جامعه اهمیت بیشتری داد. اگر پارامتر α برابر صفر باشد، این شاخص به شاخص سرشمار و اگر برابر با یک باشد، این شاخص به شاخص شکاف فقر تبدیل می‌شود. اگر $\alpha = 2$ باشد، یعنی این شاخص حساسیت بیشتری نسبت به عمق فقر نشان می‌دهد، و به شاخص FGT تبدیل می‌گردد (خسروی نژاد، ۱۳۹۱).

1. Poverty Gap Index
2. Foster-Greer-Thorbecke

۴. پیشینه تحقیق

ابتدا مطالعات خارجی و سپس مطالعات داخلی درباره نحوه اندازه گیری فقر و خط فقر ارائه می گردد:

۴-۱. مطالعات خارجی

پارک (Park, 2010) در تحقیقی با عنوان مهاجرت، فقر شهری و نابرابری در چین، شاخص های نسبت سر شمار، شکاف فقر و مجذور شکاف فقر را در سال های ۲۰۰۴ و ۲۰۰۵ با استفاده از اطلاعات درآمد و هزینه خانوار تخمین زد. حداقل سطح زندگی استاندارد یعنی خط فقر در سال ۲۰۰۳ برحسب یوان چین تعریف شد. نتیجه این مطالعه، بیان گر آن بود که نرخ فقر در بین مهاجران، بیش از ساکنان محلی است و بر خلاف انتظار، مهاجرت فقر شهری را به طور قابل توجهی افزایش نمی دهد.

بایگون های و فریزر (Baiyegunhi & Fraser, 2010) در مطالعه ای با عنوان عوامل تعیین کننده دینامیک فقر خانگی در مناطق روستایی استان کیپ شرقی آفریقای جنوبی، به بررسی فقر در سال های ۲۰۰۷ و ۲۰۰۸ پرداختند. در این مطالعه، از مجموعه داده های پانل به روش چند مرحله ای استفاده گردید. داده ها، حاصل یک نمونه ۱۵۰ نفری به شیوه متوسط مخارج ماهانه خانوار بزرگسال^۱ و از شاخص فقر FGT^۲ برای محاسبه اندازه فقر استفاده شد. طبق این روش، آن دسته از خانوارهایی که کمتر از ۶۶ درصد متوسط هزینه جامعه، درآمد داشتند، فقیر تلقی شدند. یافته های تحقیق نشان داد، تعداد خانوارهای آسیب پذیر (در معرض فقر) از تعداد خانوارهای در حال حاضر فقیر در مناطق روستایی استان کیپ شرقی بود.

آلماس و همکاران (Almast et al., 2013) در مطالعه ای با عنوان "رویکرد رفتاری تخمین فقر در هند" از داده های مخارج خانوار برای ۳۰ ایالت هند که توسط نظر سنجی های نمونه ملی^۳ استخراج شده است، استفاده می کنند. این بررسی طی سال های ۲۰۱۰-۲۰۰۵ با استفاده از شاخص نسبت سرشمار و مدل انگل صورت گرفته است. برای تخمین منحنی انگل، از سیستم تقاضای تقریباً ایده آل^۴ استفاده شده است. نتایج تحقیق بیان گر آن است که این روش، در مقایسه با تخمین های رسمی، سطوح بالاتری از فقر را در شرق هند نشان می دهد.

افقه و منصور (۲۰۱۴) وضعیت فقر در مناطق شهری و روستایی ایران طی سال های ۲۰۰۷-۱۹۸۲ را با استفاده از سیستم تابع مطلوبیت استون-گیری و سیستم هزینه خطی (LES) مورد مطالعه قرار داده اند. نتایج تحقیق بیانگر آن است که طی سال های برنامه اول و دوم توسعه اقتصادی-

1. The Mean per Adult Equivalent Household Expenditure
2. Foster, Greer & Thorbeck
3. National Sample Surveys
4. Almost Ideal Demand system

اجتماعی ایران، خط فقر در مناطق شهری و روستایی افزایش یافته، لیکن شدت افزایش شاخص‌های فقر افزایش نیافته، و طی برنامه‌های سوم و چهارم توسعه، شاخص‌های فقر کاهش یافته و لذا بهبودی در وضعیت مصرف خانوارهای شهری و روستایی ایران به وجود آمده است.

۲-۴. مطالعات داخلی

مکیان و سعادت خواه (۱۳۹۰)، اقدام به برآورد حداقل معاش در مناطق شهری استان یزد با استفاده از مؤلفه‌های هشت گروه اصلی کالایی، شامل خوراکی‌ها، پوشاک، مسکن، لوازم و اثاثه، بهداشت و درمان، حمل و نقل، تفریح و تحصیل و گروه متفرقه نموده و برای تخمین حداقل معاش، از روش تابع تقاضای سیستم مخارج خطی استفاده کردند. آنها با مقایسه میانگین شاخص‌های درصد افراد فقیر و نسبت شکاف فقر در مناطق شهری طی برنامه سوم و چهارم توسعه، نشان دادند که میزان فقر در برنامه چهارم نسبت به برنامه سوم توسعه، به میزان ۱ درصد کاهش یافته است.

خسروی نژاد (۱۳۹۱)، فقر نسبی و خط فقر را بر اساس رویکرد رفتار مصرفی و مطلوبیت گرایی در قالب سیستم مخارج خطی با استفاده از داده‌های خام بودجه خانوار که در طبقات پنج گانه گروه بندی شده اند، برای جوامع شهری و روستایی در بازه زمانی ۸۶-۱۳۸۰ تخمین زد. وی از شاخص‌های فقر سرشمار، شکاف فقر و شاخص فوستر، گیر و توربک (FGT) برای اندازه‌گیری فقر استفاده نمود. نتایج تحقیق بیان گر آن بود که در نیمه اول دوره مورد مطالعه، شاخص فقر روند تقریباً نزولی داشته، در حالی که در نیمه دوم، روند آن صعودی بوده است.

محمودی (۱۳۹۲)، خط فقر نسبی را از طریق سیستم مخارج خطی و استفاده از آمار و اطلاعات بودجه خانوار در مناطق شهری در بازه زمانی ۸۹-۱۳۸۴ محاسبه نمود. وی از اطلاعات مخارج خطی به صورت سیستمی و با روش *ISUR*^۱ (رگرسیون به ظاهر نامرتبب تکراری) استفاده کرد. نتایج تحقیق بیان گر آن بود که خط فقر نسبی در دوره مورد مطالعه، ۱۷ درصد رشد داشته است. همچنین شاخص نابرابری درآمد واقعی، بیانگر بدتر شدن وضعیت توزیع درآمد به علت تورم در سال‌های مورد مطالعه بوده است.

برخی از مطالعات داخلی دیگر درباره محاسبه حداقل معیشت و خط فقر در ایران، به شرح زیر است: محمدی و همکاران (۱۳۸۶)، ابونوری و مالکی (۱۳۸۷)، ارشدی و همکاران (۱۳۸۹) و خداداد کاشی و همکاران (۱۳۹۱)، جواهری و همکاران (۱۳۹۱)، فراهانی و عبدلی (۱۳۹۱) و رحیمی راد (۱۳۹۴). در مطالعات فوق، حداقل معیشت از سیستم مخارج خطی محاسبه شده و سپس با استفاده از شاخص‌های فقر، میزان فقر طی سال‌های مورد مطالعه در یک استان و یا کل کشور اندازه‌گیری شده و در نتیجه در مطالعات فوق، کمتر وضعیت معیشت خانوارهای شهری مورد بررسی قرار گرفته است.

1. Iterative Seeming Unrelated Regression

در این مقاله، خط فقر برای هشت گروه کالایی برای خانوارهای شهری به روش سیستم مخارج خطی (LES) و با استفاده از نظریه حداقل عادات نسبی (HLES) که در آن، عادات مصرفی خانوارها لحاظ می شود، مورد تخمین و محاسبه قرار می گیرد. سپس با استفاده از شاخص سنجش فقر، وضعیت فقر در مناطق شهری ایران طی پنج برنامه توسعه اقتصادی و اجتماعی مطالعه می شود. تفاوت اصلی این مطالعه با مطالعات پیشین، اولاً، در جامعه آماری یعنی مناطق شهری کل کشور است. ثانیاً، استفاده از نظریه حداقل عادات نسبی است. ثالثاً، تحلیل وضعیت فقر و روند آن در پنج برنامه توسعه اقتصادی و اجتماعی ایران است. موارد مذکور کمتر در مطالعات پیشین مورد توجه بوده است.

۵. مبانی نظری تحقیق

یکی از روش های مرسوم برآورد حداقل معیشت (که تلویحاً معادل با خط فقر در نظر گرفته می شود)، استفاده از تئوری رفتار مصرف کننده، و مبتنی بر رویکرد مطلوبیت گرایی است و در آن خط فقر مطابق با یک سطح حداقل مطلوبیت برآورد می گردد. با استفاده از تابع مطلوبیت استون-گیری^۱، می توان سیستم مخارج خطی (LES^۲) را استخراج نمود. سیستم مخارج خطی، تأمین کننده محدودیت های نظری تابع تقاضا است که شامل جمع پذیری، همگن بودن از درجه صفر نسبت به قیمت و مخارج، متقارن بودن و نیمه معین بودن ماتریس جانشینی کشش های اسلاتسکی-هیگس می باشد. همه این خصوصیات ناشی از تابع مطلوبیت استون-گیری است.

پولاک و والس (Pollak & Wales, 1969) نشان دادند که سیستم مخارج خطی از منظر نظری پذیرفتنی است، زیرا سازگار با حداکثر سازی تابع مطلوبیت بوده و مخارج هر گروه کالایی، یک تابع خطی از تمام قیمت ها و کل مخارج است. از آنجا که دستگاه ترجیحاتی که مبنای این سیستم است، هموژن^۳ می باشد، توابع هزینه به دست آمده نیز شبه هموژنیک بوده و در نتیجه، منحنی های انگل مربوطه به صورت خط راست خواهد بود. ضمناً در سیستم مخارج خطی، کشش درآمدی تقاضا همواره مثبت است و بنابراین، این سیستم توانایی توضیح کالاهای پست را ندارد. همچنین کشش قیمتی و متقاطع تقاضای محاسبه شده از آن، همواره منفی است. بنابراین، کالاهای مکمل یکدیگرند (لیارد، ۱۳۹۲). با توجه به نکات فوق، تابع تقاضا و مخارج مصرف کننده با استفاده از تابع مطلوبیت استون-

گیری، به صورت زیر استخراج می شود:

تابع مطلوبیت استون-گیری به صورت زیر است:

1. Stone-Geary Utility Function
2. Linear Expenditure System
3. Homothetic

$$u = \sum_{i=1}^n \beta_i L_n(q_i - \gamma_i) \quad (1)$$

$$\sum_{i=1}^n \beta_i = 1 \quad 0 < \beta_i < 1 \quad \gamma_i > 0 \quad (q_i - \gamma_i) > 0$$

در معادله (۱)، u شاخص مطلوبیت، γ_i حداقل معاش^۱ یا همان خط فقر^۲ گروه کالایی نام و β_i سهم نهایی مخارج فرامعیشتی^۳ می باشد. شرط $\sum_{i=1}^n \beta_i = 1$ برای انحنای لازم در منحنی بی تفاوتی، یعنی اینکه تابع مطلوبیت کاملاً شبه مقعر باشد، ضروری است. برای برآورد β_i ها از تابع انگل زیر استفاده می شود:

$$C_{it} = \alpha + \beta_i TC_{it} \quad (2)$$

در این رابطه، C_{it} مخارج گروه هزینه‌ای سبد کالایی نام^۴ و TC_{it} مجموع مخارج گروه‌های هزینه‌ای در هشت گروه کالایی مورد مطالعه می باشد.

چنانچه تابع مطلوبیت استون - گیری را نسبت به قید بودجه $\sum_{i=1}^n p_i q_i = I$ (که در آن I سطح درآمد، p_i و q_i قیمت و مقدار کالای نام می باشد) حداکثر نماییم، توابع تقاضا به دست می آید. به این منظور، ابتدا تابع لاگرانژ^۵ را تشکیل می دهیم:

$$L = \sum_{i=1}^n \beta_i L_n(q_i - \gamma_i) + \lambda (I - \sum_{i=1}^n p_i q_i) \quad (3)$$

1. Minimum Subsistence quantity

۲. بر اساس تابع استون - گیری، حداقل معیشت خانوارها برای کالا های عادی (نرمال) محاسبه می شود و شامل کالاهای پست نمی شود. با توجه به اینکه بخشی از کالاهای مصرفی خانوار ها ، کالاهای پست می باشد در حداقل معیشت آنها در تابع استون - گیری محاسبه نمی شود، خطایی در محاسبه خط فقر که آن را معادل حداقل معیشت در نظر می گیرند به وجود می آید. معهذاً، در اکثر مطالعات، این خطا نادیده گرفته می شود و با توجه به تئوری مستحکم و مبتنی بر اقتصاد خرد، سیستم مخارج خطی که بر مبنای تابع مطلوبیت استون - گیری است، "حداقل معاش به دست آمده از این سیستم را مقیاس مناسبی هر چند توأم با اریب و خطا، مترادف با "خط فقر" تلقی می کنند.

3. Supernumerary Expenditure

۴. در تخمین نرم افزاری به جای متغیر Cit، از نام کالاها استفاده شده است.

5. Lagrange

پس از انجام مراحل مشتق گیری نسبت به q_i و γ_i ، در نهایت، تابع تقاضا به صورت زیر به دست می آید:

$$q_i = \gamma_i + \frac{\beta_i}{p_i} (I - \sum_{i=1}^n p_i \gamma_i) \quad (4)$$

$$i = 1, 2, \dots, n$$

با ضرب کردن طرفین رابطه فوق در p_i ، دستگاه تقاضا برای n کالا به دست می آید:

$$E_i = p_i q_i = p_i \gamma_i + \beta_i (I - \sum_{i=1}^n p_i q_i) \quad (5)$$

$$i = 1, 2, \dots, n$$

در رابطه فوق، مخارج مصرف شده برای کالای i ام (E_i) تابعی از قیمت کالا (P_i) و درآمد (I) است. رابطه (۵) بیانگر دستگاه معادلات سیستم مخارج خطی یا LES می باشد. براساس این رابطه، مخارج صرف شده بر روی i امین کالا به دو جزء تقسیم می شود. جزء مربوط به "حداقل معاش ریالی" یعنی میزان مخارجی که برای مصرف کننده الزامی است ($p_i \gamma_i$) و جزء مربوط به مخارج "فرا معیشتی" که بیانگر مخارجی است که مصرف کننده به اختیار خود بر روی i امین کالا صرف می کند. به بیان دیگر، با توجه به میزان مخارج (درآمد) و بردار قیمت ها، مصرف کننده مخارج فرامعیشتی خود یعنی $E = (I - \sum_{i=1}^n p_i \gamma_i)$ را به خرید کالاهای مختلف اختصاص می دهد که سهم نهایی $(\frac{\delta E_i}{\delta E})$ برای i امین کالا، ضریب (β_i) است. به این ترتیب، β_i میل نهایی به مصرف در ارتباط با درآمد فرامعیشتی تفسیر می شود. در این تحقیق، β_i ، از طریق منحنی انگل به دست می آید و γ_i ها از طریق سیستمی که در آن، متغیر $(p_i q_i - \beta_i M)$ به عنوان متغیر وابسته که تابعی از تمامی قیمت ها در نظر گرفته می شود، برآورد می گردد.

۶. روش تحقیق

در این مطالعه، از آمار مربوط به هزینه و درآمد خانوارهای شهری ایران در بازه زمانی ۱۳۶۸-۱۳۹۴ و شاخص قیمت گروه های کالاهای مصرفی در دوره مورد مطالعه استفاده شده است. تمامی آمارهای مذکور، از نشریه نتایج تفصیلی هزینه و درآمد خانوارهای شهری که همه ساله توسط مرکز آمار ایران منتشر می شود و همچنین سالنامه آماری بانک مرکزی بر گرفته شده است. برای برآورد سیستم

مخارج خطی، از آمار هشت گروه کالایی که بر اساس سیستم طبقه بندی محوری محصولات (CPC)^۱ صورت گرفته و به شرح زیر طبقه بندی گردیده، استفاده شده است: ۱- گروه خوراکی ها، آشامیدنی ها و دخانیات؛ ۲- گروه پوشاک و کفش؛ ۳- گروه مسکن، سوخت و روشنایی؛ ۴- گروه لوازم، اثاثه و ملزومات خانوار؛ ۵- گروه بهداشت و درمان؛ ۶- گروه حمل و نقل و ارتباطات؛ ۷- گروه تفریحات، سرگرمی ها و خدمات فرهنگی، ۸- گروه کالاها و خدمات متفرقه.

در این تحقیق به جای استفاده از درآمد، از مخارج خانوارها استفاده، زیرا به علت چسبندگی مصرف و مخارج مصرفی، شوک های وارده بر این متغیرها نسبت به درآمد بسیار با ثبات بوده، و در نتیجه، تعمیم روند گذشته حرکت داده های مربوط به مخارج مصرفی به آینده برای پیش بینی، منطقی تر است.

برای محاسبه میل نهایی به مخارج فرامعیشتی (β_i) از روش پانل استفاده شده است و برای محاسبه خط فقر و در نتیجه اهداف تحقیق، از روش حداقل عادات نسبی (HLES)^۲ استفاده می شود که بر اساس آن، حداقل میزان کالای t ام در زمان t (γ_{it}) به میزان مصرف کالا در دوره گذشته بستگی دارد و توسط ضریب α_i (ضریب تعدیل میزان مصرف کالاها) می شود:

ضریب α_i ، از سیستم معادلات همزمان و روش SUR محاسبه می گردد.

$$\gamma_{it} = \alpha_i q_{it-1} \quad (۶)$$

طرفین رابطه فوق را در P_{it} ضرب می کنیم. عبارت داخل پرانتز همان X_{it} است.

$$P_{it} \gamma_{it} = \alpha_i (q_{it-1} P_{it}) \quad (۷)$$

$$P_{it} \gamma_{it} = \alpha_i X_{it} \quad (۸)$$

که در آن، $P_{it} \gamma_{it}$ برآورد و ارزش ریالی حداقل میزان معاش است که خانوارها در دوره t ام روی کالای t ام هزینه می کنند (جوهری و همکاران، ۱۳۹۱).

با جمع زدن حداقل معاش به دست آمده برای تمام گروه های کالایی، خط فقر به صورت زیر می شود:

$$Z_t = \sum_{i=1}^8 \gamma_{it} P_{it} = \sum_{i=1}^8 \alpha_{it} x_i \quad (۹)$$

بدین وسیله، در این پژوهش، فقر نسبی به معنی عدم برخورداری از حداقل معاش تعریف می شود، که عبارت است از عدم توانایی خانوارها در تأمین یک سطح معین از استانداردهای زندگی که در جامعه فعلی لازم و مطلوب تشخیص داده می شود (ارشدی و همکاران، ۱۳۸۹).

1. Central Product Classification
2. Habit Linear Expenditure System

۷. تخمین مدل تحقیق و تفسیر نتایج

در این بخش از تحقیق، ابتدا آزمون های عدم کاذب بودن رگرسیون انجام ، و سپس تابع انگل و مینیمم مخارج خطی به روش SUR تخمین زده می شود و در نهایت، با محاسبه شاخص های فقر، وضعیت فقر خانوارهای شهری در پنج برنامه های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور مورد بررسی قرار می گیرد.

۷-۱. آزمون مانایی متغیرها

در این تحقیق برای مانایی متغیرها، از آزمون ایم، پسران و شین (IPS)^۱ استفاده گردید و نتایج آن برای متغیرهای مورد استفاده در مناطق شهری، به شرح زیر است:

جدول ۱. نتایج بررسی مانایی متغیرها با استفاده از آزمون IPS در سطح - مناطق شهری

وضعیت پایایی	Prob.	(IPS)	متغیر
نامانا	۱/۰۰۰۰	۹/۴۸۶۵۱	شاخص قیمت مصرف کننده
نامانا	۱/۰۰۰۰	۶/۱۳۵۳۲	مجموع مخارج گروه های هزینه ای
نامانا	۱/۰۰۰۰	۸/۹۳۲۰۹	مخارج خوراکی ها و دخانیات
نامانا	۰/۹۹۰۶	۲/۳۴۸۵	مخارج پوشاک و کفش
نامانا	۱/۰۰۰	۹/۳۶۹۸۲	مخارج مسکن
نامانا	۱/۰۰۰	۶/۲۰۳۰۵	مخارج اثاثه و لوازم خانگی
نامانا	۱/۰۰۰۰	۸/۲۰۸۸۶	مخارج بهداشت و درمان
نامانا	۰/۷۰۰۲	۰/۵۲۴۹۹	مخارج حمل و نقل
نامانا	۰/۹۸۹۶	۲/۳۰۹۸۳	مخارج تفریحات
نامانا	۰/۹۸۶۲	۲/۲۰۱۶۰	مخارج متفرقه

مأخذ: یافته های پژوهش.

همان طوری که از نتایج جدول (۱) مشاهده می شود، فرضیه صفر برای تمامی متغیرها در سطح پذیرفته می شود. بنابراین، تمامی متغیرها در سطح نامانا هستند و باید آزمون IPS را در تفاضل مرتبه اول انجام داد.

نتایج آزمون IPS با تفاضل مرتبه اول در جدول (۲) انعکاس یافته است. همان طور که مشاهده می شود، همه متغیرهایی که در سطح نامانا بودند، با یک بار تفاضل گیری مانا می شوند.

1. Im, Pesaran, & Shin

جدول ۲. نتایج بررسی مانایی متغیرها با استفاده از آزمون IPS در سطح تفاضل مرتبه اول - شهری

وضعیت پایایی	Prob.	(IPS)	متغیر
مانا	۰/۰۰۰۰	-۸/۹۸۵۷۸	شاخص قیمت مصرف کننده
مانا	۰/۰۰۰۰	-۷/۱۰۶۱۸	مجموع مخارج گروه‌های هزینه‌ای
مانا	۰/۰۰۰۱	-۳/۸۲۱۸۴	مخارج خوراکی‌ها و دخانیات
مانا	۰/۰۰۰۰	-۹/۰۴۲۵۸	مخارج پوشاک و کفش
مانا	۰/۰۰۰۰	-۶/۵۳۹۹۰	مخارج مسکن
مانا	۰/۰۰۰۰	-۶/۴۶۹۱۲	مخارج ائانه و لوازم خانگی
مانا	۰/۰۰۰۰	-۳/۱۳۱۶۶	مخارج بهداشت و درمان
مانا	۰/۰۰۰۰	-۹/۹۸۴۸۹	مخارج حمل و نقل
مانا	۰/۰۰۰۰	-۱۲/۰۶۰۲	مخارج تفریحات
مانا	۰/۰۰۰۰	-۸/۵۲۶۶۶	مخارج متفرقه

مأخذ: یافته‌های پژوهش.

۷-۲. آزمون هم انباشتگی متغیرها

نتایج آزمون هم انباشتگی انگل-گرانجر (AEG) برای متغیرهای مورد مطالعه در هفت گروه کالایی در مناطق شهری، به شرح زیر است:

جدول ۳. نتایج آزمون هم‌جمعی انگل - گرنجر تعمیم یافته (AEG) تابع انگل - مناطق شهری

وضعیت هم انباشتگی	بدون عرض از مبدا		باعرض از مبدا		گروه کالایی
	Prob.	آماره	Prob.	آماره	
هم انباشته	۰/۰۰۰۰	-۶/۰۱۸۲	۰/۰۰۰۰	-۵/۹۱۹۵	Panel ADF
هم انباشته	۰/۰۰۰۰	-۸/۹۸۹۵	۰/۰۰۰۰	-۷/۹۳۶۷	Group ADF
هم انباشته	۰/۰۰۹۱	-۳/۳۰۰۳	۰/۰۰۰۰	-۳/۰۹۳۷	Panel ADF
هم انباشته	۰/۰۰۰۷	۴/۰۷۷۷	۰/۰۰۰۰	-۴/۴۴۰۲	Group ADF
هم انباشته	۰/۰۰۰۰	-۵/۱۵۲۶	۰/۰۰۰۰	-۳/۹۱۴۱	Panel ADF
هم انباشته	۰/۰۰۰۰	-۶/۳۴۲۲	۰/۰۰۰۰	-۴/۰۰۳۰	Group ADF
هم انباشته	۰/۰۰۰۳	-۳/۷۲۳۳	۰/۰۰۰۰	-۴/۸۳۹۹	Panel ADF
هم انباشته	۰۰۰۰۲۳	-۴/۶۸۴۶	۰/۰۰۰۰	-۵/۷۷۰۸	Group ADF
هم انباشته	۰/۰۰۵۴	-۲/۵۵۰۲	۰/۰۰۰۰	-۴/۱۳۴۷	Panel ADF
هم انباشته	۰/۰۰۴۰	-۲/۶۵۴۶	۰/۰۰۰۳	-۳/۴۰۰۰	Group ADF

وضعیت هم انباشتی	بدون عرض از مبدا		باعرض از مبدا		گروه کالایی	
	Prob.	آماره	Prob.	آماره		
هم انباشته	۰/۰۰۰۰	-۴/۹۱۴۱	۰/۰۰۰۰	-۴/۹۴۴۷	Panel ADF	مخارج حمل و نقل
هم انباشته	۰/۰۰۰۰	-۶/۴۲۹۳	۰/۰۰۰۰	-۶/۲۳۴۹	Group ADF	
هم انباشته	۰/۰۰۰۰	-۴/۴۸۱۸	۰/۰۰۰۰	-۴/۹۸۶۶	Panel ADF	مخارج تفریحات
هم انباشته	۰/۰۰۰۰	-۵/۰۶۷۳	۰/۰۰۰۰	-۵/۲۳۵۳	Group ADF	

مأخذ: یافته‌های پژوهش.

همان طور که از نتایج جدول (۳) مشاهده می‌شود، برای هفت گروه کالایی مناطق شهری، فرضیه صفر مبنی بر عدم وجود هم‌انباشتی را نمی‌توان پذیرفت، پس باقیمانده‌ها با مساله ریشه واحد مواجه نیستند و این نشان‌دهنده مانا بودن جملات پسماند و هم‌انباشتی متغیرها است. بنابراین، رابطه بلندمدت بین متغیرها وجود دارد.

۳-۷. تحلیل آزمون خودهمبستگی

پیش از تخمین مدل، لازم است تا به بررسی پسماندها جهت وجود یا عدم وجود خود همبستگی بپردازیم. براساس مباحث اقتصادسنجی، وجود خود همبستگی در پسماندها منجر به تخمین‌های غلطی از خطاهای معیار و در نتیجه استنباط‌های نادرست آماری برای ضرایب معادله می‌گردد. برای اجتناب از چنین خطایی، با استفاده از آزمون وولدریج^۱ به بررسی این مساله پرداخته می‌شود (Drukker, 2003). نتایج آزمون در جدول زیر قابل مشاهده است.

جدول ۴. نتایج آزمون خود همبستگی برای مناطق شهری

نتیجه	Prob.	آماره آزمون	گروه کالایی
خود همبستگی	۰/۰۰۹۲	۱۰/۸۹۷	مخارج خوراکی‌ها و دخانیات
خود همبستگی	۰/۰۰۰۹	۲۳/۶۱۸	مخارج پوشاک و کفش
عدم خود همبستگی	۰/۲۶۳۹	۱/۴۲۰	مخارج مسکن
عدم خود همبستگی	۰/۸۶۹۰	۰/۰۲۹	مخارج ائانه و لوازم خانگی
عدم خود همبستگی	۰/۰۶۴۵	۴/۴۳۶	مخارج بهداشت و درمان
عدم خود همبستگی	۰/۷۱۷۳	۰/۱۴۰	مخارج حمل و نقل
خود همبستگی	۰/۰۰۳۴	۱۵/۵۱۳	مخارج تفریحات
خود همبستگی	۰/۴۴۸۰	۵/۴۲۸	مخارج متفرقه

مأخذ: یافته‌های پژوهش.

1. Wooldridge Test

همان‌طور که از نتایج جدول (۴) برای هشت گروه کالایی مناطق شهری مشاهده می‌شود، فرضیه صفر مبنی بر عدم وجود خودهمبستگی رد می‌شود و فرضیه مقابل مبنی بر خودهمبستگی سریالی اجزای اختلال پذیرفته می‌شود. بنا براین، برای تخمین مدل از متغیر $AR(1)$ استفاده می‌گردد.

۴-۷. آزمون تعیین روش ترکیب داده‌ها

برای مشخص کردن روش تلفیقی^۱ یا روش تابلویی^۲ برای ترکیب داده‌ها، از آزمون F لیمر استفاده می‌شود. در این آزمون فرضیه صفر مبنی بر یکسان بودن عرض از مبدأ (روش تلفیقی) و فرضیه مقابل مبنی بر یکسان نبودن عرض از مبدأ (روش تابلویی) می‌باشد (Baitagi, 2005).

جدول ۵. نتایج آزمون F برای مناطق شهری

نتیجه	Prob.	آماره آزمون	گروه کالایی
Panel Data	۰/۰۰۰۰	۱۶/۸۱۶۷۰۶	مخارج خوراکی‌ها و دخانیات
Panel Data	۰/۰۰۰۰	۲۶/۴۹۸۴۰۷	مخارج پوشاک و کفش
Panel Data	۰/۰۰۰۰	۱۳/۷۶۵۶۸۹	مخارج مسکن
Panel Data	۰/۰۰۰۰	۱۸/۹۹۰۸۳۰	مخارج ائانه و لوازم خانگی
Panel Data	۰/۰۰۰۰	۱۷/۰۳۷۴۷۲	مخارج بهداشت و درمان
Panel Data	۰/۰۰۰۰	۱۴/۴۰۴۰۲۵	مخارج حمل و نقل
Panel Data	۰/۰۰۰۰	۹/۸۴۶۸۱۸	مخارج تفریحات

مأخذ: یافته‌های پژوهش.

همان‌طوری که در جدول (۵) ملاحظه می‌شود، فرضیه صفر مبنی بر یکسان بودن عرض از مبدأ رد می‌شود. بنابراین، عدم یکسان بودن عرض از مبدأ گروه‌های مختلف کالایی وجود دارد و باید از روش تابلویی مدل را تخمین زد.

۵-۷. آزمون تعیین اثرات ثابت یا تصادفی داده‌ها

برای مشخص کردن اثرات ثابت یا تصادفی متغیرها، از آزمون هاسمن استفاده می‌شود. فرضیه صفر آزمون هاسمن مبنی بر تصادفی بودن اثر داده‌های آماری در مدل است و آماره این آزمون χ^2 می‌باشد. چنانکه در جدول ۶ ملاحظه می‌شود، برای هفت گروه کالایی در مناطق شهری، فرضیه

1. Pooling Data
2. Panel Data

صفر مبنی بر پذیرش اثرات تصادفی، تنها برای گروه کالایی بهداشت و درمان پذیرفته می شود و برای سایر گروه های کالایی در مناطق شهری، فرضیه مقابل مبنی بر اثرات ثابت مورد قبول است.

جدول ۶. نتایج آزمون هاسمن برای مناطق شهری

نتیجه	Prob.	آماره آزمون	گروه کالایی
مدل اثرات ثابت	۰/۰۰۰۰	۳۸/۲۰۳۵۸۲	مخارج خوراکی ها و دخانیات
مدل اثرات ثابت	۰/۰۰۰۰	۸۴/۵۵۷۱۳۹	مخارج پوشاک و کفش
مدل اثرات ثابت	۰/۰۰۰۰	۱۰۸/۶۲۷۹۷۵	مخارج مسکن
مدل اثرات ثابت	۰/۰۰۰۰	۴۸/۲۶۵۶۱۶	مخارج ائانه و لوازم خانگی
مدل اثرات تصادفی	۰/۳۹۵۲	۰/۷۲۲۸۵۴	مخارج بهداشت و درمان
مدل اثرات ثابت	۰/۰۰۰۰	۲۶/۳۹۲۱۵۷	مخارج حمل و نقل
مدل اثرات ثابت	۰/۰۰۰۰	۱۸/۱۶۵۴۰۸	مخارج تفریحات

مأخذ: یافته‌های پژوهش.

۶-۷. تحلیل نتایج آزمون بروش - پاگان

برای بررسی وجود همبستگی همزمان در سیستم مخارج خطی، از آزمون بروش-پاگان^۱ استفاده می شود. آماره این آزمون، ضریب لاگرانژ است. فرضیه صفر این آزمون، بیان گر عدم وجود خودهمبستگی همزمان جملات اختلال است. در صورت وجود خود همبستگی همزمان بین جملات اختلال، باید از روش رگرسیون به ظاهر نامرتبط (SUR^2) برای تخمین مدل استفاده کرد (تأیید فرضیه مقابل) و در صورت عدم وجود همبستگی همزمان بین جملات اختلال (تأیید فرضیه صفر)، می توان از روش OLS برای تخمین مدل استفاده نمود. بنابراین، با استفاده از مدل آزمون بروش-پاگان می توان به این سؤال پاسخ داد که آیا باید از تکنیک SUR برای تخمین مدل رگرسیون استفاده کرد یا OLS ؟ (Baum, 2006).

نتایج حاصل از بررسی وجود همبستگی همزمان در سیستم مخارج خطی، با استفاده از آزمون بروش - پاگان در جدول زیر آمده است:

1. Berusch & Pagan
2. Seemingly Unrelated Regression

جدول ۷. نتایج آزمون بروش - پاگان مدل LES

نتیجه	Prob.	آماره آزمون	گروه کالایی
روش SUR	۰/۰۰۰۰	۱۸۵/۴۴۱	شهری

مأخذ: یافته‌های پژوهش.

همان طور که در جدول (۷) مشاهده می‌شود، فرضیه صفر مبنی بر عدم وجود همبستگی همزمان در مدل سیستم مخارج خطی رد می‌شود و فرضیه مقابل وجود همبستگی همزمان، مورد قبول است. بنابراین می‌توان مدل LES را در مناطق شهری به روش SUR تخمین زد.

۷-۷. تخمین مدل تحقیق

در این تحقیق، ابتدا میل نهایی به مخارج فرامعیشتی (β_i) و سپس ضریب تعدیل (α_i) در سیستم مخارج خطی تخمین زده می‌شود:

الف) برآورد میل نهایی به مخارج فرامعیشتی (β_i):

مقادیر میل نهایی به مخارج فرامعیشتی (β_i) با روش پانل و اثرات ثابت (به جز گروه بهداشت و درمان که با روش اثرات تصادفی برآورد می‌شود) برای هفت گروه کالایی، به ترتیب، به شرح زیر است:

جدول ۸. نتایج برآورد β_i برای هفت گروه کالایی - مناطق شهری

گروه کالایی	ضریب β_i	Prob.	آماره F	R ²	دروبین-واتسون
مخارج خوراکی‌ها و دخانیات	۰/۲۶	۰/۰۰۰۰	۴۶۲/۷۳	۰/۹۵	۱/۸۴۳
مخارج پوشاک و کفش	۰/۰۵	۰/۰۰۰۰	۷۱/۷۴	۰/۹۴	۲/۳۴۹
مخارج مسکن	۰/۳۳	۰/۰۰۰۰	۴۳۱/۷۰	۰/۹۷	۱/۷۲۴
مخارج ائانه و لوازم خانگی	۰/۰۴	۰/۰۰۰۰	۷۶/۸۹	۰/۹۶	۲/۴۱۹
مخارج بهداشت و درمان	۰/۰۹	۰/۰۰۰۰	۳۵۰/۵۳	۰/۹۶	۱/۷۳۸
مخارج حمل و نقل	۰/۱۲	۰/۰۰۰۰	۱۳۹/۹۲	۰/۸۵	۱/۰۶۹
مخارج تفریحات	۰/۰۳	۰/۰۰۰۰	۳۷۷/۸۳	۰/۹۴	۱/۵۶۴

مأخذ: یافته‌های پژوهش.

باید توجه داشت که β_i گروه کالاهای متفرقه شهری، با استفاده از رابطه زیر محاسبه می‌گردد:

$$\sum_{i=1}^n \beta_i = 0.26 + 0.05 + 0.33 + 0.04 + 0.09 + 0.12 + 0.03 + \beta_s = 1$$

$$\beta_s = 0.08$$

β_i میزان افزایش در هر یک از گروه‌های کالایی فوق را به ازای هر افزایشی در درآمد نشان می‌دهد. به بیان دیگر، چنانچه درآمد ۱۰۰ ریال افزایش یابد، مخارج اختصاص یافته برای گروه خوراکی‌ها، ۲۶ ریال می‌شود. همچنین ۵ ریال صرف پوشاک، ۳۳ ریال صرف مسکن، ۴ ریال صرف اثاثه، ۹ ریال صرف بهداشت، ۱۲ ریال صرف حمل و نقل، ۳ ریال صرف تفریحات و ۸ ریال صرف گروه کالایی متفرقه می‌شود.

(ب) برآورد α_i

با برآورد ضرایب میل نهایی به مخارج فرامعیشتی، سیستم مخارج خطی نسبت به پارامتر β_i نیز خطی می‌شود. اکنون می‌توان پارامتر α_i (ضریب تعدیل میزان مصرف کالاها) در سیستم مخارج خطی را از طریق سیستم معادلات همزمان و روش SUR برآورد کرد. نتایج برآورد α_i ها برای مناطق شهری کشور، در جدول زیر آمده است.

جدول ۹. تخمین α_i - مناطق شهری

گروه کالایی	ضریب α_i	Prob.	آماره t	R ²	دروبین-واتسون
مخارج خوراکی‌ها و دخانیات	۰/۷۱	۰/۰۰۰۰	۳۲/۳۳	۰/۹۹	۱/۳۰
مخارج پوشاک و کفش	۰/۶۵	۰/۰۰۰۰	۲۲/۲۳	۰/۹۸	۱/۴۱
مخارج مسکن	۰/۷۸	۰/۰۰۰۰	۳۰/۵۱	۰/۹۹	۱/۴۰
مخارج اثاثه و لوازم خانگی	۰/۶۳	۰/۰۰۰۰	۱۴/۲۲	۰/۹۰	۱/۷۲
مخارج بهداشت و درمان	۰/۶۷	۰/۰۰۰۰	۲۳/۳۰	۰/۹۹	۱/۲۸
مخارج حمل و نقل	۰/۵۳	۰/۰۰۰۰	۱۲/۱۴	۰/۹۸	۱/۷۴
مخارج تفریحات	۰/۶۳	۰/۰۰۰۰	۱۸/۵۲	۰/۹۹	۱/۶۷
مخارج متفرقه	۰/۶۱	۰/۰۰۰۰	۱۹/۸۸	۰/۹۸	۱/۷۱

مأخذ: یافته‌های پژوهش.

α_i ضریب تعدیل فرض شکل‌گیری عادت نسبی ($\gamma_{it} = \alpha_i q_{it-1}$) است. فرض می‌شود که حداقل میزان مصرف کالای i در زمان t ، به میزان مصرف همین کالا در دوره گذشته بستگی دارد و توسط ضریب α_i تعدیل می‌شود. حداقل میزان خوراکی‌ها در دوره t ، ۰/۷۱ مصرف همین کالا در دوره گذشته ($t-1$) است. این میزان برای پوشاک ۰/۶۵، مسکن ۰/۷۸، اثاثه ۰/۶۳، بهداشت ۰/۶۷، حمل و نقل ۰/۵۳، تفریحات ۰/۶۳ و متفرقه ۰/۶۱ است.

حداقل معاش برای مناطق شهری در جدول زیر ارائه شده است:

جدول ۱۰. نتایج برآورد خط فقر (حداقل معاش پولی) مناطق شهری (ریال)

سال	خوراک	پوشاک	مسکن	اثاثه	بهداشت	حمل و نقل	تفریح	متفرقه	خط فقر سالانه (به قیمت واقعی)	خط فقر سالانه (به قیمت واقعی)
۱۳۶۸	۶۷۹۹۳۶	۱۶۲۴۳۶	۴۵۲۲۹۴	۵۸۴۱۵	۶۷۷۶۵	۵۷۳۱۸	۱۶۳۱۹	۳۹۱۷۵	۱۵۳۳۶۶۱	۸۰۲۹۶۳۸۷
۱۳۶۹	۶۵۳۳۹۶	۱۸۲۸۵۰	۴۷۴۲۴۳	۶۶۸۹۸	۵۵۰۰۴	۸۱۳۱۶	۲۹۲۰۱	۵۴۹۱۷	۱۵۹۷۷۲۷	۷۱۳۲۷۰۹۸
۱۳۷۰	۶۷۴۱۲۳	۲۱۸۵۹۳	۷۷۲۹۶۰	۹۵۸۳۸	۸۰۹۲۹	۷۰۱۸۸	۳۰۰۴۶	۴۹۹۱۱	۱۹۹۲۵۲۲	۸۱۶۶۳۶۰۶
۱۳۷۱	۹۱۱۸۰۰	۲۶۷۲۳۶	۱۰۶۶۱۳۲	۱۳۶۳۸۱	۱۳۷۵۰۹	۱۱۱۹۴۷	۴۶۳۴۲	۶۹۷۵۴	۲۷۴۷۱۰۴	۹۳۱۲۲۱۶۹
۱۳۷۲	۱۰۱۸۵۳۱	۳۴۱۳۳۳	۱۱۹۰۱۳۹	۱۸۵۴۹۹	۲۰۵۸۹۵	۱۴۵۰۱۸	۸۲۲۷۸	۸۷۵۹۵	۳۳۵۶۲۰	۸۸۷۲۷۲۴۷
۱۳۷۳	۱۳۹۶۰۴۰	۴۱۸۲۳۱	۱۵۷۰۵۹۱	۲۸۱۲۱۴	۱۹۸۰۵۰	۲۳۱۹۹۶	۱۱۷۲۱۸	۱۰۳۱۱۳	۴۳۱۶۴۵۴	۷۰۸۷۷۷۳۳
۱۳۷۴	۲۳۶۴۲۰۰	۶۲۶۴۷۱	۲۰۵۵۶۶۰	۴۲۰۱۱۷	۳۰۴۱۷۱	۳۴۲۸۲۴	۱۹۲۶۵۰	۱۷۷۵۳۹	۶۴۸۳۶۳۴	۷۱۳۲۷۱۰۶
۱۳۷۵	۲۴۷۸۶۹۷	۷۶۸۱۴۱	۲۸۷۵۵۹۸	۴۳۲۵۰۷	۴۱۵۰۳۷	۴۰۶۸۲۸	۲۲۸۳۸۷	۲۴۷۷۷۵	۷۸۵۲۹۲۲	۷۰۰۵۳۲۷۳
۱۳۷۶	۲۷۷۷۱۴۳	۹۱۲۳۶۹	۳۸۳۰۷۷۶	۴۷۷۶۳۰	۴۷۲۲۳۹	۴۳۰۲۵۹	۲۲۳۶۱۵	۲۸۴۵۵۳	۹۳۹۸۴۸۶	۷۱۵۲۵۷۶۸
۱۳۷۷	۳۵۳۱۲۷۶	۹۵۷۴۲۱	۴۲۰۸۲۳۵	۵۴۸۹۶۳	۵۶۶۷۹۵	۶۶۵۲۱۹	۳۰۶۶۵۳	۳۴۹۵۵۱	۱۱۱۳۴۱۰۶	۷۱۷۴۰۳۷۳
۱۳۷۸	۴۵۰۷۹۸۳	۱۰۳۳۱۶۰	۵۲۶۶۵۱۴	۷۲۱۵۶۷	۷۲۸۷۶۱	۸۸۱۹۸۵	۴۳۶۶۵۷	۴۷۲۹۶۱	۱۴۰۴۰۵۸۸	۷۵۳۳۵۰۴۲
۱۳۷۹	۴۷۹۶۵۰۴	۱۱۸۳۸۹۹	۶۲۳۷۸۷۵	۸۶۰۷۵۷	۱۰۴۲۰۹۱	۱۰۵۰۲۷۶	۴۴۷۸۲۸	۸۵۲۶۲۵	۱۶۴۷۱۸۵۷	۷۸۴۷۴۷۸۳
۱۳۸۰	۵۲۲۱۸۸۹	۱۲۶۶۹۵۰	۷۱۲۴۱۳۵	۹۱۶۰۰۵	۱۲۷۶۲۹۳	۱۳۲۰۷۷۸	۵۲۰۳۰۵	۱۱۸۷۹۳۴	۱۸۸۳۳۲۹۱	۸۹۷۲۳۲۴
۱۳۸۱	۶۰۸۱۲۹۹	۱۳۳۱۲۱۳	۸۴۱۴۹۱۸	۱۱۳۹۸۸۰	۱۵۴۹۱۵۱	۱۷۴۱۴۱۳	۷۱۳۷۲۱	۱۶۱۹۳۹۶	۲۲۵۸۰۹۹۲	۶۹۵۷۲۵۵۶
۱۳۸۲	۷۲۹۰۰۵۴	۱۶۲۲۷۸۳	۱۰۵۰۰۰۵۳	۱۴۱۲۱۵۸	۲۰۳۶۴۴۳	۲۳۵۷۷۸۴	۸۳۱۵۵۵	۱۹۶۸۶۳۸	۲۸۰۱۹۲۶۹	۸۹۴۸۹۶۸۰
۱۳۸۳	۸۶۹۷۰۰۲	۱۸۱۰۴۸۶	۱۲۰۸۵۹۱۶	۱۶۸۱۹۳۱	۲۲۱۰۹۹۸	۲۹۱۹۱۱۵	۹۲۸۲۱۳	۲۴۹۰۰۶۹	۳۲۳۲۳۳۰	۹۱۰۲۷۸۰۷
۱۳۸۴	۱۰۴۳۰۱۹۹	۲۲۲۷۳۴۹	۱۳۱۹۳۵۵۳	۲۰۵۲۷۸۷	۲۹۶۶۹۶۰	۳۹۰۳۰۸۸	۱۳۴۵۰۳۵	۳۰۲۳۵۳۸	۳۹۱۴۲۵۳۹	۹۸۳۴۸۰۸۷
۱۳۸۵	۱۱۵۰۸۳۸۲	۲۵۱۷۴۵۳	۱۴۷۲۹۱۸۱	۲۳۴۸۶۹۷	۳۷۱۶۰۶۹	۵۰۷۸۳۳۲	۱۵۵۱۹۵۳	۳۸۳۹۹۰۸	۴۵۲۸۹۹۷۵	۱۰۱۷۰۶۶۵۸
۱۳۸۶	۱۳۱۶۷۴۲۱	۲۹۵۱۶۵۱	۱۸۹۴۳۲۶۰	۲۷۹۸۰۱۰	۴۲۴۵۴۲۲	۶۰۱۹۱۱۷	۱۷۱۳۷۷۴	۴۵۸۸۳۳۳	۵۴۴۳۹۶۷۸	۱۰۳۱۹۶۶۸
۱۳۸۷	۱۶۸۸۲۱۰۸	۳۵۶۱۳۶۱	۲۵۴۰۱۷۰۳	۳۲۷۲۷۳۹	۵۶۹۶۵۰۹	۷۱۵۹۲۶۱	۱۹۶۴۴۰۹	۵۹۸۲۰۴۸	۶۹۹۲۳۱۳۸	۱۰۵۷۵۱۸۷۳
۱۳۸۸	۱۶۷۷۲۱۹۴	۳۶۳۹۳۷۱	۲۷۶۹۷۶۱۱	۱۳۷۱۸۶۶	۶۳۴۶۵۰۱	۷۱۳۰۲۶۰	۲۲۶۱۷۴۲	۵۸۴۸۴۸۵	۷۱۰۶۸۰۳۰	۹۷۰۴۷۶۹۹
۱۳۸۹	۱۸۶۲۴۸۳۶	۳۶۷۰۸۰۴	۲۶۱۹۵۱۲۸	۳۴۸۴۳۲۹	۶۹۶۰۸۲۲	۷۷۲۲۸۸۶	۲۴۱۲۷۵۸	۷۴۹۵۴۳۹	۷۴۵۶۷۰۰۲	۹۳۰۲۲۷۲۱
۱۳۹۰	۲۳۴۳۳۱۱۶	۴۳۵۵۱۱۵	۳۴۴۷۲۹۹۰	۳۸۰۰۲۸۲	۸۳۶۷۲۳۶	۹۳۰۳۴۷۲	۳۰۳۵۵۴۴	۸۱۳۳۹۰۲	۹۴۹۰۸۲۱۷	۹۴۹۰۸۲۱۷
۱۳۹۱	۳۳۸۸۱۹۲۳	۵۴۳۳۹۷۱	۳۹۴۷۵۲۹۹	۵۰۹۹۸۸۳	۹۸۳۶۲۷۴	۱۱۰۳۳۴۹۳	۳۵۴۱۹۷۶	۱۰۷۹۴۳۲۲	۱۱۹۱۳۰۴۱۰	۹۱۲۵۹۶۹۸
۱۳۹۲	۴۵۰۵۶۳۸۹	۷۱۹۹۰۴۲	۵۲۲۱۲۸۰۰	۶۲۳۷۴۲۵	۱۳۳۶۶۴۵۴	۱۳۳۰۱۷۰۹	۴۰۲۰۴۴۰	۱۲۴۰۱۳۸۲	۱۵۲۷۹۵۶۴۱	۸۸۶۷۴۹۳۸
۱۳۹۳	۵۶۲۳۴۵۵۸۶	۸۹۶۴۱۱۳	۶۹۹۵۲۶۱۰	۷۳۷۴۹۶۷۶	۱۶۷۹۶۶۳۴	۱۳۵۶۹۹۳۵	۵۴۹۸۹۰۴	۱۴۰۰۸۴۴۲	۱۸۶۴۶۰۸۷۲	۹۱۷۴۴۱۸۹
۱۳۹۴	۵۷۳۴۱۳۷۸۳	۱۰۷۲۹۱۸۴	۸۷۶۹۲۴۲۰	۸۵۱۲۵۰۹	۲۰۲۶۸۱۴	۱۳۸۳۸۱۴۱	۶۹۷۷۳۶۸	۱۵۶۱۵۵۰۲	۲۲۰۱۶۶۱۰۳	۹۶۷۷۵۷۴۲

مأخذ: یافته‌های پژوهش.

همان‌طور که در جدول (۱۰) ملاحظه می‌شود، در سال ۱۳۶۸ (زمان شروع برنامه اول توسعه)، خط فقر خانوارهای شهری ایران به قیمت ثابت ۱۳۹۰، ۸۰۲۹۶۳۸۷ ریال بوده است و در سال ۱۳۹۴ (سال آخر برنامه پنجم توسعه)^۱، به ۹۶۷۷۵۷۴۲ ریال افزایش یافته است. بنابراین، حداقل معیشت در خانوارهای شهری ایران طی ۵ برنامه توسعه اقتصادی دارای رشد ۲۰ درصدی (به قیمت اسمی)

۱. سال ۱۳۹۵، نیز به سال‌های برنامه پنجم اضافه شد، لیکن آمار آن در هنگام تحقیق در دسترس نبود.

و رشد ۰/۷ در صدی (به قیمت ثابت ۱۳۹۰) بوده است. ضمناً در خانوارهای شهری، بیشترین هزینه حداقل معاش مربوط به مسکن بوده است. از جمله علل افزایش خط فقر در جوامع شهری، می توان بالا بودن نرخ تورم و هزینه زندگی و کاهش قدرت خرید خانوارهای شهری را ذکر کرد (رحیمی راد، ۱۳۹۴).

۷-۸. محاسبه شاخص های فقر

در این قسمت، سه شاخص نسبت سرشمار فقر (P_0)، شاخص شکاف فقر (P_1) و شاخص فوستر، گریبک و توربک (P_2) با استفاده از روابطی که بیان شد، محاسبه می شود. برای محاسبه این شاخص ها، از آمار تعداد خانوارهای نمونه شهری کشور برحسب گروه های هزینه سالانه، که توسط مرکز آمار ایران منتشر می شود، استفاده شده است.

جدول ۱۱. شاخص های فقر در مناطق شهری کشور (درصد)

سال	برنامه های توسعه		
	نسبت سرشمار فقر	شکاف فقر	فوستر، گریبک و توربک
۱۳۶۸	۳۴/۶	۱۴/۳	۸/۲
۱۳۶۹	۳۰/۵	۹/۲	۴
۱۳۷۰	۴۷/۹	۱۷/۹	۹
۱۳۷۱	۳۶/۸	۱۷/۲	۱۰/۸
۱۳۷۲	۴۲	۱۴/۴	۶/۸
۱۳۷۳	۳۵/۸	۱۰/۹	۴/۷
	میانگین	۱۳/۹۸	۷/۲۵
۱۳۷۴	۴۱/۵	۱۳/۷	۶/۳
۱۳۷۵	۳۸/۳	۱۲/۲	۵/۴
۱۳۷۶	۳۶	۱۱	۴/۸
۱۳۷۷	۳۲/۱	۹/۵	۴
۱۳۷۸	۳۴/۲	۱۰/۷	۴/۷
	میانگین	۱۱/۴۲	۵/۰۴
۱۳۷۹	۳۴/۷	۱۲/۹	۵/۷
۱۳۸۰	۳۴/۳	۱۱/۶	۴/۹
۱۳۸۱	۳۲/۹	۱۱/۳	۴/۸
۱۳۸۲	۳۰/۲	۱۰/۱	۴/۷
۱۳۸۳	۲۸/۹	۱۰/۵	۴/۵
	میانگین	۱۱/۲۶	۴/۹۲
۱۳۸۴	۲۹/۵	۱۰/۴	۳/۴
۱۳۸۵	۳۲/۲	۱۰/۵	۵/۱
۱۳۸۶	۳۱/۹	۱۰/۸	۴/۷
۱۳۸۷	۳۳/۶	۱۱/۴	۵

سال	برنامه‌های توسعه		
	نسبت سرشمار فقر	شکاف فقر	فوستر، گریر و توریک
۱۳۸۸	۳۳/۵	۱۲/۱	۵/۹
۱۳۸۹	۳۲/۱	۱۱/۱	۵/۹
میانگین	۳۱/۹۶	۱۱/۰۵	۴/۸۲
۱۳۹۰	۳۱/۸	۱۰/۹	۴/۵
۱۳۹۱	۳۰/۹	۱۱/۹	۴/۹
۱۳۹۲	۳۰/۸	۱۰	۳/۹
۱۳۹۳	۳۰/۹	۱۰/۸	۴/۲
۱۳۹۴	۳۱	۱۱/۲	۴/۳
میانگین	۳۱/۰۸	۱۰/۹	۴/۳

مأخذ: یافته‌های پژوهش.

همان‌طور که در جدول (۱۲) مشاهده می‌شود، در برنامه اول توسعه اقتصادی، میانگین نسبت سر شمار ۳۷/۹۳، شکاف فقر ۱۳/۹۸ و شاخص فوستر، گریر و توریک (FGT)، ۷/۲۵ بوده، و روند میانگین شاخص‌های فوق طی برنامه‌های بعدی توسعه اقتصادی، رو به کاهش بوده، و در برنامه پنجم توسعه اقتصادی، میانگین نسبت سرشمار، ۳۱/۰۸، شکاف فقر ۱۰/۹ و شاخص FGT به ۴/۳ رسیده است. بنابراین، شدت فقر در خانوارهای شهری ایران طی پنج برنامه توسعه اقتصادی، روند نزولی داشته است و علت آن را می‌توان بهبود نسبی وضعیت زندگی خانوارهای شهری، به خصوص پس از اجرای طرح هدفمندی یارانه‌ها از سال ۱۳۸۸ ذکر کرد (رحیمی راد، ۱۳۹۴).

ضمناً نتایج یافته‌های این تحقیق با نتایج مطالعات محمدی و همکاران (۱۳۸۶)، باقری و همکاران (۱۳۸۶)، ابونوری و مالکی (۱۳۸۷)، ارشدی و همکاران (۱۳۸۹)، مکیان و سعادت خواه (۱۳۹۰)، خسروی نژاد (۱۳۹۱)، خداداد کاشی و همکاران (۱۳۹۱)، فراهانی و عبدلی (۱۳۹۱)، محمودی (۱۳۹۲)، رحیمی راد (۱۳۹۴) و افقه و منصوری (۲۰۱۴) که از روش سیستم مخارج خطی استفاده نموده‌اند، مطابقت دارد.

البته در این تحقیق، از نظریه عادات نسبی که در آن، مخارج خانوارها متأثر از عادات گذشته آنها می‌باشد، برای محاسبه حداقل معیشت استفاده شده که این موضوع در تحقیقات گذشته کمتر مورد توجه قرار گرفته است. معهداً، روش انجام تحقیق و نتایج به دست آمده، با تحقیقات گذشته سازگاری دارد.

۸. نتایج تحقیق

هدف از این تحقیق، بررسی و سنجش حداقل معیشت (خط فقر) در مناطق شهری ایران در بازه زمانی ۹۴-۱۳۶۸ می باشد. برای نیل به آن، ابتدا با استفاده از تابع مطلوبیت استون-گیری و سیستم مخارج خطی (LES)، هشت گروه کالایی تخمین زده شد و با فرض شکل گیری حداقل عادات نسبی (HLES)، حداقل معیشت و میل نهایی به مخارج فرامعیشتی برای خانوارهای شهری تخمین زده شد و در نهایت، با جمع کلیه حداقل معاش در گروه های کالایی مختلف، حداقل معاش کل به عنوان سنجه ای ذهنی و نسبی از خط فقر در مناطق شهری به دست آمد. با نگاهی به ضرایب تخمینی میل نهایی به مخارج فرامعیشتی خانوارهای شهری ایرانی، مشاهده می گردد که مخارج مسکن با ضریب ۰/۳۳، بیشترین سهم (میل) نهایی به مخارج فرامعیشتی خانوارهای شهری کشور را تشکیل می دهد. این بدان معنا است که چنانچه مخارج فرامعیشتی (مخارج اختصاص یافته به گروه کالایی پس از کسری مخارج حداقل معاش)، ۱۰۰ ریال افزایش یابد، مخارج اختصاص یافته برای مسکن، ۳۳ ریال افزایش خواهد یافت. به عبارت دیگر، هر گونه رشد در مخارج (درآمد) خانوارهای شهری، که منجر به افزایش مخارج فرامعیشتی خانوار گردد، بیشترین فشار را به ترتیب، بر هزینه های مسکن، گروه خوراکی و پوشاک و سپس بر سایر گروه های کالایی وارد می کند. بر اساس نتایج به دست آمده از تحقیق، خط فقر در خانوارهای شهری (به قیمت ثابت ۱۳۹۰) در سال ۱۳۶۸ (سال شروع برنامه اول توسعه)، ۸۰۲۹۶۳۸۷ ریال است و در سال ۱۳۹۴ (پنجمین سال برنامه پنجم توسعه)، به ۹۶۷۷۵۷۴۲ ریال افزایش یافته است. این رقم به دست آمده، سیار نزدیک به معیار اعلان شده خط فقر توسط مرکز آمار ایران می باشد. به عبارت دیگر، مرکز آمار ایران دو گروه پایین درآمدی خانوارها را که درآمد سالیانه کمتر از ۱۰ میلیون تومان دارند، زیر خط فقر مطلق اعلان نموده است که مبلغ اعلان شده، بسیار نزدیک با حداقل معیشت به دست آمده در این تحقیق به قیمت ثابت سال ۱۳۹۰ می باشد.

البته بدیهی است که سطح استاندارد زندگی در شهرهای مختلف کشور، متفاوت است و حداقل معیشت به دست آمده در این تحقیق، بیانگر متوسط هزینه در کل کشور است، لیکن شواهد امر حاکی از آن است که حداقل هزینه زندگی در کلان شهرهای کشور، بسیار بالاتر از آن می باشد.

شاخص های نسبت سر شمار، شکاف فقر و شاخص فوستر، گریر و توربک (FGT)، نیز در سال ۱۳۹۴ نسبت به سال ۱۳۶۸ کاهش یافته است بهبود نسبی وضعیت رفاهی خانوارهای شهری ایران را طی پنج برنامه توسعه اقتصادی نشان می دهد. به عبارت دیگر، اثرات اجرای برنامه های توسعه اقتصادی بر فقر معنادار و موجب کاهش شکاف و شدت فقر در مناطق شهری شده است.

البته علی رغم بهبود نسبی رفاه در سطح شهرها، هنوز اکثر شهرهای کشور با معضل بیکاری، و پایین بودن سطح زندگی مواجه هستند. دولت باید مهمترین و اساسی ترین سیاست اقتصادی خود

را برای فقر زدایی در جامعه، اجرای برنامه‌هایی در جهت افزایش اشتغال و کاهش تورم در نظر گیرد. برخی از سیاست‌های اقتصادی و اجتماعی برای بهبود رفاه و کاهش فقر در مناطق شهری عبارت است از:

- اجرای سیاست‌های رفاه اقتصادی با هدف کاهش تورم و افزایش قدرت خرید اقشار آسیب‌پذیر جامعه؛

- تحت پوشش قراردادن اقشار آسیب‌پذیر در مناطق شهری و بالا بردن قدرت خرید آنها از طریق پرداخت‌های انتقالی؛

- هدفمند کردن یارانه‌ها به سمت اقشار آسیب‌پذیر و نیازمند جامعه.

منابع و مآخذ

- ابونوری، اسماعیل و مالکی، نادر (۱۳۸۷). خط فقر در استان سمنان طی برنامه‌های توسعه (۱۳۸۳-۱۳۶۸). *فصلنامه علمی- پژوهشی رفاه اجتماعی*، ۷(۲۸).
- ارشدی، علی؛ حسن زاده، علی و مستشاری، علی (۱۳۸۹). تعیین حداقل معاش خانوارهای شهری استان کرمانشاه با استفاده از سیستم مخارج خطی. *فصلنامه اقتصاد مقدا/ری*، دوره ۷، شماره ۴: ۱-۲۳.
- امینی، صفی‌ار و حسینی، سید فخرالدین (۱۳۸۷). حداقل معیشت در مناطق شهری و روستایی کشور و استان کردستان. *فصلنامه مدل‌سازی اقتصادی*، شماره ۵: ۹۴-۱۱۴.
- باقری، فریده؛ دانش پرور، نیما و کاوند، حسین (۱۳۸۶). روند خط فقر و شاخص های فقر در ایران طی سال های ۸۵-۱۳۷۵. *فصلنامه گزیده آماری*، ۱۸(۲): ۷۱-۸۲.
- جوهری، بختیار؛ سحابی، بهرام؛ قاسمی، عابدین و حامیان، محمدهادی (۱۳۹۱). برآورد حداقل معاش در مناطق شهری استان کردستان. *فصلنامه علمی- پژوهشی رفاه اجتماعی*، ۱۲(۴۵): ۱۷۳-۱۵۳.
- خداداد کاشی، فرهاد و شهیکی تاش، محمد نبی (۱۳۹۱). شدت خط فقر در خانوارهای روستایی و مقایسه آن با خانوارهای شهری ایران. *فصلنامه روستا و توسعه*، ۱۵(۳): ۴۱-۵۵.
- خسروی نژاد، علی اکبر (۱۳۹۱). برآورد فقر و شاخص‌های فقر در مناطق شهری و روستایی. *فصلنامه مدل‌سازی اقتصادی*، ۶(۲): ۳۹-۶۰.
- رحیمی راد، زهره (۱۳۹۴). بررسی عملکرد دولت در مقابله با کاهش خط فقر خانوارهای شهری و روستایی کشور: ۱۳۹۲-۱۳۶۸، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه بوعلی سینا، گروه اقتصاد.
- سازمان برنامه و بودجه (۱۳۷۸). قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی و اجتماعی ایران. تهران: سازمان برنامه و بودجه. قابل دسترسی در: www.mporg.ir، آخرین دسترسی: ۱۳۹۴/۶/۸.
- سازمان برنامه و بودجه (۱۳۷۲). قانون برنامه دوم توسعه اقتصادی و اجتماعی ایران. تهران: سازمان برنامه و بودجه. قابل دسترسی در: www.mporg.ir، آخرین دسترسی: ۱۳۹۴/۶/۸.
- سازمان برنامه و بودجه (۱۳۶۸). قانون برنامه اول توسعه اقتصادی و اجتماعی ایران. تهران: سازمان برنامه و بودجه. قابل دسترسی در: www.mporg.ir، آخرین دسترسی: ۱۳۹۴/۶/۸.
- گودرزی فراهانی، یزدان و عبدلی قهرمان (۱۳۹۱). تخمین حداقل معاش با استفاده از سیستم مخارج خطی در ایران و تعیین نسبت خانوارهای زیر خط فقر. *فصلنامه رفاه اجتماعی*، ۱۲(۴۵): ۱۵۲-۱۲۷.
- لیارد، آر. (۱۳۹۲). اقتصاد خرد. ترجمه عباس شاکری. نشر نی.

محمدی، شاکر؛ سایه میری، علی و گرجی، هادی (۱۳۸۶). اندازه‌گیری حداقل معاش با استفاده از سیستم مخارج خطی: مورد استان ایلام در طی دو برنامه. *فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی ایران*، ۳۱(۹): ۱۶۵-۱۸۸.

محمودی، ابوالفضل (۱۳۹۲). برآورد خط فقر نسبی در مناطق شهری ایران: کاربرد داده‌های پانل در سیستم مخارج خطی. *فصلنامه علمی- پژوهشی، پژوهش‌های رشد و توسعه اقتصادی*، ۴(۱۳): ۶۰-۴۳. مرکز آمار ایران (۱۳۹۴). سالنامه آماری، ۱۳۹۴. قابل دسترسی در www.amarv.org.ir. آخرین دسترسی: ۱۳۹۵/۱۱/۱۰.

مرکز آمار ایران (۱۳۹۲). داده‌های شاخص قیمت مصرف‌کننده روستایی، سال‌های ۱۳۹۲-۱۳۶۸. قابل دسترسی در: www.amar.org.ir/. آخرین دسترسی: ۱۳۹۴/۴/۱۶.

مرکز آمار ایران (۱۳۹۲). نتایج آمارگیری از هزینه و درآمد خانوارهای شهری و روستایی، سال‌های ۱۳۹۲-۱۳۶۸. قابل دسترسی در: www.amar.org.ir/. آخرین دسترسی: ۱۳۹۴/۵/۶.

معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی ریاست جمهوری (۱۳۸۹). مجموعه برنامه پنج ساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران. قابل دسترسی در: www.mtif.org. آخرین دسترسی: ۱۳۹۴/۱۰/۷.

معاونت پژوهش، تدوین و تنقیح قوانین و مقررات ریاست جمهوری (۱۳۸۳). مجموعه برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران. قابل دسترسی در: www.mtif.org. آخرین دسترسی: ۱۳۹۴/۹/۸.

مکیان، نظام‌الدین و سعادت‌خواه، آزاده (۱۳۹۰). اندازه‌گیری حداقل معاش با استفاده از سیستم مخارج خطی، مطالعه موردی: جامعه شهری استان یزد (برنامه‌های سوم و چهارم توسعه). *فصلنامه علمی- پژوهشی، پژوهش‌های رشد و توسعه اقتصادی*، ۲(۵): ۶۸-۴۵.

Afghah, Morteza and Mansouri, Amin (2014). Estimate of poverty line and analyze of poverty indices in Iran (1982-2007). *Asian Economic and Finance Review*, 4(11) : 1504-14.

Almas, Ingvild; Kjelsrud, Anders and Somanathan, Rohini (2013). A Behavior-based Approach to the Estimation of poverty In India. CESifo Working Paper Series , 4122.

Baiyegunhi, L.J.S and Fraser, G.C.G . (2010). Determinants of Household poverty Dynamics in Rural Regions of The Eastern Cape Province. South Africa, 48th Agricultural Economists Association of South Africa (AEASA) Conference, Cape Town, South Africa, September.

Botchway, Samuel (2013). Poverty: A review and analysis of its theoretical conceptions and measurements. *International Journal of Humanities and Social Science*, 3(10): 85-96.

Park, Albert (2010). Migration and urban Poverty and Inequality in china, *China Economic Journal*, 3(1): 49-67.

Simler, Kenneth R. And Arndt, Channing (2006). Poverty Comparisons with Absolute Poverty Lines Estimated from Survey Data, FCND Discussion paper 211.

World Bank (2005). *Introduction to Poverty Analysis*, Poverty Manual, JH Revision of August 8, World Bank Institute.

World Bank Institute. www.olc.worldbank.org, Visited: 2015/08/05.

www.mehrnews.com, Visited 1396/2/1.

www.tanimnews.com, Visited 1396/3/4.

www.worldbank.org, Poverty line in 2016, Visited 2017/02/04.